

Kitap Tanıtmalar:

Z. VESEL - H. BEIKBAGHBAN - B. THIERRY (de Crussol des Epesse) (et. Birleştiren ve Sunan) *La Science Dans le Monde Iranien à l'Epoque Islamique*, Tahran 1998.

Bu kitap bilim tarihi ile ilgili araştırmaları kapsayan makalelerden oluşmakta olup, başında UNESCO'nun, Strasburg Üniversitesi Rektörünün, yine orada öğretim elemanı olan H. Beikbaghban'ın önsözleriyle bir giriş ve kısaltmaları gösteren cetvelden oluşmaktadır.

Giriş kısmında da belirtilmiş olduğu gibi, bu kitapta, İran ve çevresindeki bölgelerde astronomi, fizik, kimya ve biyoloji ve tıp konusunda yapılan çalışmaların değerlendirilmesi niteliğini taşıyan makaleler yer almaktadır.

Burada ele alınan ilk grup makale astronomi ile ilgilidir. David King'in 'Two *Iranien World Maps for Finding the Direction and Distance to Mecca*' adlı makalede iki haritadan söz edilmektedir. Bunlardan ilki Safaviler zamanından kalma olup, 1989 yılında bulunmuştur. Diğeri ise 1995 yılında bulunmuştur. Her ikisi de aynı haritanın erken tarihli kopyalarıdır. Bu iki harita pirinç levha üzerine yapıldığı için günümüze kadar değişmeden kalabilmiştir. Haritalarda yerleşim yerleri dikkatle işaretlenmiş; koordinatlar gösterilmiştir. Haritalarda yaklaşık 150 yerleşim yerinin belirlendiği görülmektedir. Bu yerlerden biri de XV. yüzyılın başlarında hala önemli bir yerleşim yeri olan Semerkant ve yöresidir. Bilindiği gibi, bu bölge Timur döneminde fevkalade önemlidir. Ancak bu arada, daha önce yapılmış haritaları da gözden kaçırmamak ve özellikle bunlardan XI. yüzyılda Biruni ve X. yüzyılda Habbaş el-Hasib'in yaptığı haritaları göz önünde bulunduramaz gerekir. Bu noktadan da söz konusu haritaları değerlendirmek gerekir. Bu değerlendirme yapıldığında etkileşim ve benzerlikleri belirlemek mümkündür.

Ancak bu iki harita da ortak özellik, daha önce İslam dünyasında yapılmış olan haritalarda görüldüğü gibi, geleneksel matematik coğrafyanın hakim olduğu söylenebilir. Bu yönden de bu haritalar, Rönesans ve Eski uygarlıklar arasında harita bilimi açısından adeta bir köprü niteliğindedirler.

Kitabın ikinci makalesi *Mohammed Bagheri'nin 'the Persina Version of Ziji Jami by Kusyar Gilani* adlı makalesidir (s.26-31). Makalede ilkin Kusyar Gilani XI. yüzyılda yaşamış olan bir matematikçi-astronomdur. Onun bu eserinin Arudi tarafından yapılmış, *Çehar Makale* adlı bir şerhi de bulunmaktadır.

Makalede Kusyar'ın söz konusu eserinin nüshaları verilmiş, ancak bu nüshaların tam referansları verilemeyerek sadece, Kahire, İstanbul şeklinde bulunduğu yerler belirtilmiştir.

Zic el-Cami'nin içeriği ile ilgili olarak, onun 4 kısımdan meydana geldiği belirtilmiştir. Bunlardan ilki giriş, ikincisi cetveller, üçüncüsü küresel astronomi ve dördüncüsü ise deliller başlıklarını taşımaktadır.

Aslında, bu makaleden anlaşıldığına göre, Kusyar'ın makalesi daha önce Simon Fraser ve Bergren tarafından incelenmiştir ve de Dr. Benno van Dalen tarafından yayınlanmıştır. Ancak, Bagheri, daha çok makalenin Farsça nüshası üzerinde durmaktadır. Onu terminoloji, kaligrafi ve sayı sistemi olarak değerlendirmektedir. Son olarak, makalesini, Kusyar'ı zikreden Bustan'-dan aldığı Farsça bir şiirle bitirir. Makalenin sonunda, metnin Farsça bir özeti verilmektedir.

Astronomi ile ilgili makalelerin üçüncüsü, Kaşi'nin Zic-i Hakani'si ile ilgilidir. Cemşid Gıyaseddin Kaşi ile ilgili bu makale E. S. Kennedy tarafından kaleme alınmış; *Kashi's Zic-i Haqani* adını taşımaktadır (33-40).

Bilindiği gibi, Kaşi XV. yüzyılda yaşamış olan bir bilim adamı olup, eserini hakan olarak kastettiği Uluğ Bey için kaleme almıştır. Kendisinden önce yaşamış olan Nasıreddin-i Tusi'nin (XIII.yy.) Zic'inden de yararlanmak suretiyle hazırladığı bu eserinin dünyanın çeşitli yerlerinde muhtelif nüshaları bulunmaktadır.

Eser altı kitaptan meydana gelmiştir.

I. Takvimlerle ilgilidir; içinde 4 kısım bulunmaktadır;. Bu kısımlarda 1.Rumi takvim (Sölekidlerin); 2. Çin-Uygur takvimi; Moğol ve Çinliler tarafından kullanılan takvim. Burada Çince teknik terimler ve lunar ve solar hesaplamalar verilmektedir. 3. Maliki ya da Celali takvimi Yezdigerd'den Uygurlulara kadar kullanılan takvim; 4. Bütün takvimlerdeki bayramların tarihlendirilmesi.

II. Trigonometrik sapmalar: bu kitap iki kısımdan meydana gelmiştir. 1. Sapmaların hesaplanması; 2. Kısım işlemlerin geometrik delilleri. Bu kitapta, bütün bu hesaplamalarla ilgili cetveller de verilmiştir.

III. Gezegenlerin pozisyonlarının belirlenmesi ile ilgilidir. Bu kitap da iki kısımdan meydana gelmiş olup, 1. Kısım gezegenlerin enlem ve boylam hesaplarıyla ilgilidir; 2. Kısım ise Güneş, Ay, ve diğer gezegenlerin hareketleri ile ilgili bilgi vermektedir.

IV. Küresel astronominin çeşitli işlemleri ile ilgilidir. İki kısımdan meydana gelen kitapta 1. Kısım işlemlerde uygulanan kurallar ve 2. Kısımda göksel koordinatların belirlenmesi ile ilgilidir.

V. Gözlemlere dayalı niceliklerden çıkarların belirlenmesi ile ilgilidir. Kitap 2 kısımdır ve 1. Kısım işlemlerde uygulanacak kurallar verilmektedir. 2. Kısımda ise bazı problem çözümleri verilmektedir.

VI. Geri kalan astrolojik işlemlerle ilgilidir. Bu kitap da iki kısımdan meydana gelmiştir. 1. Enlem tayininde kullanılacak ölçütler ve 2. Kısımda ufuk tayini ve bazı diğer konular ele alınmıştır.

Eserdeki diğer bir astronomi tarihi ile ilgili makale Paul Kunitzsch'un '*The Astronomer al-Sufi as a Source for Uluğ Beg's Star Catalogue (1437)*' adlı makalesidir. (s. 41-48). Makalede ilkin Timur'un oğlu olan Uluğ Bey'in bilimsel çevresi anlatılmakta ve daha sonra, onun meşhur Zic'inden söz edilmektedir. Zic'te verilen yıldız katalogları hakkında kısaca bilgi verildikten sonra, konu ile ilgili çalışma yapan bilim adamları ve onların değerlendirilmeleri ele alınmaktadır. Ashında, makalenin yazarına göre, Uluğ Bey'in vermiş olduğu değerlerin irdelenebilmesi için, daha önce verilenlerle birlikte ele alınıp, karşılaştırılması gerekir. Nitekim, yazar, Kunitzsch bu noktadan hareket ederek, Batlamyus, daha sonra el-Sufi Tusi'nin değerlerini karşılaştırmaktadır.

Astronomi ile ilgili bir başka makale Michael Hofelich tarafından kaleme alınmış olan '*The Making of Taqvim in Iran*' adlı makaledir. Bu kısa makalede takvim kelimesi etimolojik olarak değerlendirilmekte ve İran'da günümüze kadar gelen iki takvimin değerlendirilmesi yapılmaktadır.

Eserin ikinci bölümünde (s.55-70) astroloji ile ilgili bir makale vardır. Sergei Tourkin tarafından kaleme alınmış olan *Another Copy of Ahkam-i Qiranat by Irsanah b. Ali b. Nisapuri* adlı bu makalede, makalenin adından da anlaşıldığı gibi Nişaburi'nin *Ahkam-i Kiranat* adlı eseri nin değerlendirilmesi yapılmaktadır. Burada ilkin eserin yazma nüshalarının yerleri verilmekte ve bunlar kısaca tanıtılmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak ilk çalışmalar 1960 yılında başlamıştır. Nişaburi'nin söz konusu eserinin muhtelif yazma kütüphanelerinde bulunan nüshaları arasında bu yazıda özellikle Kahire nüshası (Darü'l-Kütüp 5/3/31) ve St. Petersburg (Institute of Oriental Studies, Ms.B., no. 4383 (St.Petersburg) 124) nüshasından söz etmektedir.

Eserin ilk kısmı (mukaddime) elementlerle ilgilidir. Bu kısımda 1. Bölümde gök cisimlerinin üç tipi ve onların kavuşum durumları ele alınmaktadır. Bu üç tipte ilki Güneş, ikincisi yüksek gezegenler, Mars gibi ve sonuncusu ise Venüs ve Merkür'dür. Burada her birinin pozisyonları ile ilgili açıklamalar verilmektedir. İkinci bölümle beşincisi arasında genel bilgiler verilmektedir. 6. Bölümde konjonksiyonla ilgili bu ön değişler yer almaktadır.

Eserin ikinci kısmı gerekli hesaplamalarla ilgili olup, buranın alt kısımlarında, Satürn, Mars gibi gezegenlerin hareketleriyle ilgili durumlar ve bazı sabit yıldızlarla ilgili açıklamalar içermektedir. Bunların ayrıca açısız konumları da verilmektedir. Yine bu kısımda yörüngeler ve onların çeşitleri tartışılmaktadır. Bu kısımdaki açıklamaları tamamlar nitelikte olmak üzere, gerekli hesaplamalar da verilmiştir.

Eserin üçüncü kısmı horoskopi ile ilgilidir. Burada ilkin anahtar niteliğindeki belli açıklamalar sunulmuştur. Burçların özellikleri, özellikle bazı dini olaylara ilişkin örneklerle anlatılmaktadır. Örneğin Hz. Peygamberin Mekke'den Medine'ye göçü ile burçların açısız pozisyonu arasında bir ilişki kurularak açıklanmaktadır. Yine bu kısımda gelecekle ilgili bazı prediksiyonlara da yer verilmektedir. Makalenin sonuna St. Petersburg nüshasının bir fotokopisi ilave edilmiştir.

Eserin daha sonraki kısmında ele alınan matematikle ilgili makalelerden birisi Sonja Brentjes'in '*On the Persina Transmission of Euclid's Elements*' adlı eseridir. (s.73-94) Bu makalede, yazar, *Elementler* adlı Euclid'in meşhur geometri eserinin Farsça nüshalarının bir değerlendirmesini yapmaktadır. Yazar bu değerlendirmeleri yaparken, *Elementler*'in mevcut Farsça nüshalarının her birini ayrıntılı bir şekilde tanıtmıştır.

Matematik ile ilgili bir başka makale Jafar Aghayani-Chavoshi'nin *Abu al-Wafa Innovateur de la Géométrie Pratique dans le Monde Islamique* adlı makalesidir. Bu makalesinde yazar, İslam dünyasının belli başlı matematikçi-astronomu olan Ebu'l Vefa'nın geometri çalışmalarını tanıtmaktadır. Bilindiği gibi, Ebu'l-Vefa, Beyruni dönemi bilim adamlarındandır. Ondan önce, bu alanda çalışanlar arasında Sabit b. Kurra ve Beni Musa Kardeşleri, yazar zikretmektedir.

Makalede, yazar, Ebu'l-Vefa'dan önce bu alanda çalışanları zikrettikten sonra, onun yaşadığı çevreyi ele alıp, anlatır. Özellikle Bağdat çevresi ve o bölgenin siyasi ve kültürel olanaklarını irdeler. Bu sırada idareci olarak, Bağdat'ta Adud el-Devle bulunmaktadır, o ve onun oğlu Baha el-Devle bilimle ilgili ve bilim adamına karşı hoş görülü insanlardır.

Yazar, Ebu'l-Vefa'nın politik çevresinden söz ettikten sonra, uygulamalı geometri ve Ebu'l-Vefa'nın konuyla ilgili çalışmalarına geçer. Burada kastedilen, daha çok mimari dahil olmak üzere geometrinin kullanımı ile ilgili açıklamalar verilmektedir. Bu arada, Ebu'l Vefa'dan alınma bazı problem çözüm örnekleri de verilmektedir.

Yazar makalesinin üçüncü kısmında Ebu'l-Vefa'nın *Kitab el-Necarat* adlı eseri hakkında bilgi verir. Eser, esas itibarıyla bir geometri eseri olup, birinci kısmında geometrinin kaidelerini

ve geometride kullanılacak belli başlı araçları; ikinci kısmında elementer yapılar ve onların Yunanlılardaki temellerinden söz eder ki bunlar arasında açının üçe bölünmesi problemi de vardır; dördüncü kısımda düzgün çokgenler, örneğin 3, 4, 5, 6 vb gibi ele alınır. Beşinci kısımda düzgün çokgenlerden özellikle beşgen ve altıgen üzerinde durulur. Bunların daire ile ilişkisi ele alınır. Altıncı kısım üçgenlerle ilgilidir. Yedinci kısım kare ve üçgen arasındaki ilişki ile ilgilidir. Burada üçgenlerle ilgili çeşitli problemler de ele alınmaktadır. Sekizinci kısım eşkenar üçgenler ve onlardan elde edilen çeşitli şekillerle ilgilidir. Dokuzuncu kısım dörtgenlerle ilgilidir. Bunlar arasında trapezium ve dikdörtgen de vardır. Onuncu kısım kareden elde edilen ve karenin başka şekillere dönüştürülmesi ile ilgili problemleri ele alır. On birinci kısım daire ile ilgilidir. Düzgün çokgenler ve daire arasındaki ilişki de burada ele alınmaktadır. Örneğin düzgün 12 yüzlü gibi.

Ebu'l-Vefa'nın bu eseri genel olarak değerlendirildiğinde onda Yunan geometrisinin etkisinin çok açık görüldüğü belirtilmekle ve bunlarla ilgi ayrıntılı bilgi makalede müstakil olarak ele alınıp, incelenmektedir. Bunun en açık delili Euclidian geometrinin temelleri ile ilgili temel yapıların Ebu'l-Vefa'nın kitabında ele alınış şeklidir. Ayrıca Ebu'l-Vefa Yunan geometrisinin t klasik problemlerini ele alıp, onlara çözüm teklif etmiştir. Yine çokgenlerle ilgi verdiği bilginin Euclid'in *Element*'lerindekiinden pek de farklı olduğu söylenemez.

Yazar, esere dayalı olarak, Ebu'l-Vefa'nın sayılar teorisi ile ilgili açıklamalarını da değerlendirir.

Sonuçta, yazar, Ebu'l-Vefa'nın Müslüman ve Hıristiyan dünyasındaki etkilerini tartışır; onun eserinin çevirilerinden söz eder ve bu yolla, Batı dünyasında ve Doğuda kimleri etkilediğini anlatır. Burada söz konusu edilenler arasında Doğuda XV. yüzyılda yaşamış olan Kubnani ve Batıda ise, Charles Henry zikredilmektedir.

Eserin bundan sonraki bölümünde fizik tarihi ile ilgili yazılar yer almaktadır. Bu yazılardan ilki Elaheh Kheirandish'in *The Menazir Tradition through Persian Sources* adlı makalesidir. (s.125-145)

Burada, İslam dünyasında yazılmış olan optikle ilgili eserler ele alınarak değerlendirilmektedir. Her ne kadar hiçbir Arapça nüshası günümüze kadar gelmemişse de Batlamyus'un Optik adlı eserinin etkisini hemen bütün bu eserlerde görmek mümkündür. Konuyla ilgili ilk eserlerden birisi el-Kindi'ye ait olup, (870) bu eserin Latince bir nüshası mevcuttur (*De aspectibus*). Yine bir başka optik eseri, Ahmed b. İsa'ya aittir. (864). Aynı şekilde Nasireddin-i Tusi'nin de *Optik (Menazir)* adlı bir eseri bulunmaktadır. Yine bu konuda İslam dünyasında yazarlar arasında, Kutbettin Şirazi ve Suhreverdi de bulunmaktadır.

Daha sonraki dönemlerde bu konu ile ilgilenenler arasında ise, Gıyaseddin Mansur Dastaki(XVI.yy.), Kasim Ali el-Kayini (XVII.yy), Kadı Hüseyin Cavnपुरi (XIX.yy) zikredilmekte ve onların eserlerinden örnekler verilerek, değerlendirilmeleri sunulmaktadır. Makalenin sonunda bu eserlerin ışığında, İslam dünyasının bu konudaki çalışmalarının Batı bilim dünyasındaki akisleri ele alınmaktadır.

Eserin daha sonraki bölümünde teknikle ilgili yazılar yer almaktadır. Burada ele alınan ilk makale İraj Afshar'ın *La Notion de Science appliquée dans les Textes Classiques Persans'* adlı makalesidir. (155-164).

Bilindiği gibi, İslam dünyasında teknik konular daha çok uygulamalı bilimler adı altında ele alınmıştır. Bu konuyla ilgili olarak, bazı eserlerin *mecmuat el-sinayi* adını da taşıdığı görülmektedir. Hatta öyle ki uygulamalı bilimlerden olarak kabul edilen tıp bile bu esasa göre, ad-

landırılıp, Ali b. İsa da, aynı görüş açısından hareketle eserine *Kitab el-Sinaat* adını vermiştir. Konuyla ilgili çeşitli kaynaklarda bazı belirlemelere de değinen yazar, *Çehar Makale*'de bu konuyla ilgili olarak geometrinin bir tanımını vermektedir: '*geometri öyle bir sanattır ki, çizgilerin, şekillerin ve de düzlemlerin bilgisinden oluşur.*'

Aynı şekilde teknik yapıya sahip disiplinler arasında astroloji de zikredilmektedir. Örneğin Nasireddin-i Tusi uygulamalı bilimler adı altında tıbbi da saymaktadır. Yine 5 sanat arasında demonstrasyon (burhan), polemik (cedel), konuşma (hitabet), şiir, sofizm (mugalata) sayılmaktadır.

Uygulamalı bilimler arasında kabul edilenlerden biri de alşimdir. Burada sanat diye alşiminin değerlendirilmesinde en önemli hususlardan birisi, onun uygulama yönünün olmasıdır. Yine Nasireddin-i Tusi'nin sanatları sınıflandırırken, 1. En üst seviyedekiler: istifa, *up*, *nücum*, *kitab*; 2. Orta seviye: *Ziraat*; 3. en altta olanlar: *mutribi*, *haccam* ve *dabbag*.

Genellikle uygulamalı bilim dendiğinde daha çok fen, yani uygulama esas alınmaktadır. Bunun en güzel örneklerinden biri Hacı Halife'nin *Keşf el-Zünun* adlı eserinde verilen açıklamadır. Bunu daha anlatabilmek için, yazar, XIX. yüzyıldaki politeknik kelimesiyle buradaki sanat kelimesinin eş anlamlı olduğunu söylemektedir.

Ayrıca, bazı klasik Farsça eserlerde de uygulamalı bilimlerle ilgili bilgi bulunmaktadır. Bunlar arasında, yazar, Muhammed Isfahani'nin *Netüce el-Devlet* (XVII.yy.) (saatler, yağ elde etme, değirmenler hakkında), Raşideddin Fadllah'ın *Atar ve Ahya* (XIII.yy.) (ziraatle ilgili), Nişaburi'nin *Cevhername-i Nizami* (XII.yy.) zikretmektedir. Yine bu eserler arasında Kaşani'nin *Arayış al-Cevahir* ve *Nefayis el-Atayib* (XIV.yy.) (seramikle ilgili), *Karname* ve *Maddet el-Hayat* (XVI ve XVII. yy.) (parfümler, parfüm yapımı) gibi eserlerden söz edilmektedir.

Yazar, uygulamalı bilimlerle ilgili olarak binlerce eser olduğunu belirtir. Çünkü bu konuyla ilgili farklı konulardaki eserlerde bilgi verilmektedir. Bunlar arasında *Fütüvvetnameleri*, *Sahr -Asab* (düzenle ilgili) adını taşıyan eserleri, şehirler ya da yerleşim yerleriyle ilgili eserleri (*Kabusname* XI.yy) gibi, *Nevruzname* (Ömer Hayyam'ın eseri) gibi eserleri sayar.

Yazarın uygulamalı bilimlerle ilgili bilgi verilen kaynaklar arasında zikrettiği eserlerden birisi de Fahreddin Razi'nin XVIII. yüzyıla kadar birçok esere kaynaklık etmiş olan *Cevahir el-Ulum Humayuni* adlı kitabıdır.

İslam dünyasında uygulamalı bilimlerle ilgili eserler arasında önemlilerinden biri olarak, *Mecmuat el-Sanayii* zikredilmektedir. Bu eser, XVII. yüzyılda kaleme alınmış olup, bazılarına göre yazar Mir Yahya bazılarına göre ise Magribi'dir. Yazar, onun yazarını Kamran Şirazi olarak belirler ve eserin 1684 yılında kaleme alındığını söyler. Eser birçok bölümlerden oluşmaktadır. Giriş kısmı 8 kısımdan meydana gelmiştir. Taşlar, altın, metrik sistem, cam yapımı konuları ele alınmaktadır. Eserde ele alınan diğer konular arasında dokumacılık, mücevher yapımı, gibi konuları içerir. Eserin Batu dillerinden çeviri olduğu görülmektedir. Çünkü, verilen teknik bilgide Batu tarzı belirlenmektedir.

Makalede zikredilen teknoloji ile ilgili eserler arasında *Matla el-Ulum* ve *Mecmuat el-Funun* adlı eser de bulunmaktadır. Eser, (XIX.yy.) Hakim Vacid Ali Han adlı Hintli bir hekim tarafından yazılmıştır. Eserde 37 kısım bulunmaktadır. Burada ele alınan aletlerden bir kısmı doğrudan tıbbi müdahalelerde kullanılanlar olup, bir kısmı ise veteriner hekimlik ve başka gayelerle kullanılmış olanlardır. Makale genel olarak değerlendirildiğinde daha çok kavramların daha anlaşılır kılınması açısından önem taşır, yani, sanat, teknik, zanaat ve fen arasında ne gibi bağlantı vardır; farklı oldukları noktalar nelerdir? Sorularının cevabı verilmektedir.

Daha sonraki makale Yves Porter'ın '*Textes Persans sur La Céramique*' adlı makalesidir. Makalede ilkin İranlı sanatkarların bu konuda ne kadar yetkin oldukları belirtildikten sonra, konuyla ilgili bazı eserler ele alınarak daha ayrıntılı değerlendirmeler sunulmuştur. Bunlardan birisi de Nizami'nin *Cevahirname*'sidir. Aslında konuyla ilgili tek eser bu değildir. Daha sonra XIV. yüzyılda Abu Kasım Kaşani'nin el-Hasib adlı eseri de bu konuda önemli bir kaynak olarak verilmektedir.

Yazar, seramik tekniklerini incelerken özellikle fırınlar üzerinde durur. Fırınların yanı sıra kullanılacak toprak, boyalar ve nihayet süslemeler de seramiğin şekillenmesinde etkin öğeler arasında ele alınıp, ayrıntılı olarak verilir. Son olarak da Farsça seramik üzerine kaleme alınmış eserler; yazılış tarihleri ile basit bir leksikon verilmektedir. (s.165-197. İlginç bir şekilde makaleye bağlı hiçbir seramik resim ya da şeması verilmemiştir.

Daha sonraki teknikle ilgili makale Hasan Taromi-Rad'ın '*The Persian Translation of Badi al-Zaman al-Jazari's Treatise on Mechanics*' adlı makalesidir. Makalenin başında, kısaca eser hakkında bilgi verildikten sonra, Prof. Donald Hill'in çevirisi esas alınarak bir değerlendirmesi yapılmıştır. Ayrıca eserin Farsça çevirisi ve çevirinin yapıldığı dönem hakkında bilgi verilmektedir, ancak, çevirmen adı zikredilmemekte; çevirinin çeşitli nüshaları esas alınarak bu değerlendirmeler yapılmaktadır.

Bilindiği gibi, Cezeri'nin bu eseri daha sonra 2002 yılında S. Tekeli, M. Gökdoğan ve Y. Unat tarafından Türkçeye kazandırılmış ve TTK tarafından bu çeviri yayınlanmıştır.

Bu kitaptaki bir başka teknoloji ile ilgili makale Fariba Afkari'nin '*The Unique Persian manuscript of Kasf al-Sanayi of Ali Husayni*' adıyla kaleme aldığı ilginç yazısıdır. Makalenin başlığında da belirtilmiş olduğu gibi, burada incelenen eser XIX. yüzyılda (13.yy H.) kaleme alınmış bir makaledir. Eser, makalenin başında kısaca tanıtılara ve içindeki kısımlar verilerek kısa bir değerlendirmesi yapılmıştır. Ayrıca eserden iki sayfa fikir vermek üzere makaleye ilave edilmiştir.

Eserde topla ilgili 7 makale bulunmaktadır. Bunlardan ilki tanınmış tıp tarihçisi Mehdi Mohaghegh'in '*Danish-name by Maysari, The Oldest Medical Compendium in Persian Verse*' adlı makalesidir. Makalede kaynak eserin içeriği tanıtılmakta olup, onun bir değerlendirilmesi yapılmaktadır.

Bu kısmın ikinci makalesi Lutz Richter-Bernburger'in '*On the Diffusion on Medical Knowledge in Persian Court Culture During the Fourth and Fifth Centuries A.H.*' adlı makalesidir. Bu makalede 4-5 yüzyıllarda İran'da hakim olmuş olan Samaniler zamanında tıbbın yeri değerlendirilmiş; bu bağlamda olmak üzere, Razi, Mecusi, Tabari gibi yazarların etkileri tartışılmıştır. Bu yazarların etkisi altında sarayda gelişen anlayış; dinin ne denli etkin olduğu değerlendirilmiştir. Makalede özellikle üzerinde durulan Keykavüs ve onun Galenik tıp bağlamındaki görüşleridir. Onun Hint tıbbından etkilendiği ve yine onu etkileyen eserlerin bir listesi verilmiştir.

Bu kısmın üçüncü makalesi B. Thierry de Crussol des Epesse'in '*Les Apports du 'Discours sur l'Oeil d'Ismail Gurgani*' adlı makalesidir. Bu makalede yazar İsmail Gurgani'nin gözle ilgili bu eseri hakkında bilgi vermektedir; eserde geçen belli başlı hastalıkları ele alıp inceler; Gurgani'nin konuyla ilgili tanımlarını verir. Daha sonra göz hastalıklarıyla ilgili çalışmaları olan Ali b. İsa ki, İbn Sina'nın öğrencilerindedir, karşılaştırır. Yazar, esere sadece tıbbi açıdan bakmaz; aynı zamanda dini açıdan da değerlendirmesini yaparak, Gurgani'nin gözle ilgili eserini değerlendirir.

Eserin toplu ilgili makalelerinden dördüncüsü Andrew Newman tarafından kaleme alınan '*Tashrih-i Mansuri*'dir. On dördüncü yüzyılda Ahmed b. Mansur tarafından yazılmış olan yaklaşık 40 varaklık resimli bir anatomi kitabının değerlendirilmesidir. Burada yazar eseri daha çok peygamber tıbbi açısından ele almaktadır ve değerlendirmektedir. Aslında eserin anatomi konusundaki olması, her ne kadar yer yer bazı dua ve dilekleri içeriyorsa da, yine yazarın ifade etmiş olduğu gibi, İbn Sina'ya başta olmak üzere, mevcut otoritelerden yararlanmak suretiyle hazırlanmış bir anatomi kitabıdır. Ancak yazarın pek de fark edemediği bazı noktalar, eser incelendiğinde İslam klasik tıbbını bilen kişilerin dikkatini çekmektedir. Bu farklar sadece bilgi farkından kaynaklanmaktadır; eserin hacimli olmaması; bazı konuların özetlenerek verilmek istenmesi çeşitli eksiklikleri doğurmaktadır; hatta genelde bir hata silsilesi şekillenmektedir. Örneğin kan dolaşımının anlatılması sırasında, bazı ayrıntıların atılması, genel bilgiyi anlaşılabilir kılmakta; hatalı anlayışlara yol açmaktadır.

Eserin bu kısmının beşinci makalesi Hushang A'lam'ın '*Termes Pharmacologoues dans le Mahzan al-Adviya de Muhammad Huasayn Aqili Hurasani (XVIII)*'dir. Daha önceki eserlere nispetle bu makalede daha yeni bir döneme ait bir eserin değerlendirilmesidir. Aqili Hurasani'nin '*Mahzan al-Adviya*' adlı eseri değerlendirilmektedir. Yazar makalesinin sonunda 'Farsça kaleme alınmış zengin ve bol farmakoloji terimleri içeren bir eser' olarak değerlendirmesini tamamlamaktadır.

Bu kitabın bu kısmının daha sonraki makalesi Arif Naushahi'nin '*Timtal-i Asya va Azhar al-Adviya*' adlı makalesidir. Makalede yazar, XIX. yüzyılda otlarla ilgili olarak kaleme alınmış olan bir eserin değerlendirmesini yapmaktadır; makalenin sonunda Gulam Ali'nin terim listesi ek olarak verilmektedir. 160 Kündes; 197-198 bülbül gibi.

Daha sonraki makale Emilie savage-Smith'in '*Illustrated Persian Medical Manuscripts in the Libraries of United Kingdom*' adlı makalesidir. Makalenin adından da anlaşıldığı üzere, yazar, İngiltere'nin kütüphanelerinde bulunan Farsça kaleme alınmış resimli yazma eserlerini tanıtmaktadır. Bunlar arasında 10 numarada Andrew Newman'ın tanıtmış olduğu Teshrih-i Mansuri de bulunmaktadır.

Eserin diğer bölümünde kozmografi ile ilgili makaleler yer almaktadır. Bu kısımda bir tek makale vardır. Bernd Radtke tarafından '*Persian Cosmography, Early Tefsir and nestorian Exegesis*' adını taşıyan bu makale İran kozmografisi ile, nispeten erken dönemde oluşmuş olan Nesturyen kozmografisi arasındaki ilişki ve etkileşimi ele almaktadır. Hıristiyan kronikleri, İskenderiye okulu anlayışı ve İslam dünyasında oluşmuş olan görüşleri karşılaştırmaktadır.

Eserde simya ile ilgili bir tek makale olup bu makale de Pierre Lory'nin '*Alchimie et philosophie Chite*' adını taşımaktadır. Bu makalede, daha çok XVIII. yüzyıldaki sufi anlayış ve buna paralel olarak Muzaffer Ali Şah Kirmani'nin görüşleri ele alınıp, tartışılmaktadır. Bu bağlamda olmak üzere hikmet, sufizm, simyadaki madde anlayış varlık fikri arasındaki kesişme noktaları belirlenmeye çalışılmaktadır.

Eserin bundan sonraki kısmında müzikle ilgili makaleler yer alır. Müzik konusunda 3 makale vardır. Bunlardan ilki Muhammad Taghi Massoudieh'in '*le Terme de Makam dans les Traites et les Manuscript*' adlı makalesidir. Makalenin adında da belirtilmiş olduğu gibi, çeşitli müzik makamları Şirazi ve benzeri gibi bu konuda yazarların eserlerinden de yararlanılarak tanımlanmaktadır.

Müzikle ilgili ikinci makale Jean During'in '*Science Divine at Science des Hommes*' adlı makalesidir. Bu makalede Farabi gibi bazı müzik üstadları olup da aynı zamanda filozof olan ki-

şilerin müzikleri tartışılmakta ve de müzik metodolojisi hakkında bilgi verilerek, İran ve özellikle Şiraz bölgesi ile Horasan bölgesinin müzik anlayışları arasındaki farklar gösterilmeye çalışılmaktadır.

Müzikle ilgili son makale D. Yusupova'nın '*From the History of Music in the Central Asia from the 14th Century to the Beginning of the 20th Century*' adlı makalesidir. Diğer makalelere göre daha modern bir dönemi ele alıp inceleyen bu makalede söz konusu yörelerde, örneğin Tacikistan, Özbekistan vb. yerlerdeki müzikteki gelişmeler ve değişimler anlatılmaktadır. Bu yörelerin bir kısmı aslında XX. yüzyıla kadar İslam dünyasının bir parçasıdır. Yirminci yüzyılda Sovyetler Birliği'nin sınırları içinde kalmıştır. Bu yörelerdeki müzikle ilgili bilgi verilirken belli başlı bazı yazarların çalışmaları da kısaca değerlendirilmiştir.

Eserin son makalesi dille ilgilidir. Angelo Michele Piemontese'in '*Persan, Langue des Sciences et Langue de Cour dans l'Iran Médiéval*' adlı makalesidir. Burada Ortaçağ'da Farsçanın bilim dili olarak bir değerlendirilmesi yapılmaktadır. Bazı Farsça kaleme alınmış bilimsel eserlerde zikredilerek, Farsçanın ne denli bilim dili olduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

Genel olarak değerlendirilecek olursa, bu kitap İran'ı merkeze alarak hazırlanmış çeşitli bilimsel konularda, bu dilde veya İran dediğimiz coğrafyada ya da bu coğrafya ile ilgili olarak yapılan çalışmaları kapsayan bir eserdir. Özellikle Ortaçağ bilim ve düşüncesi ile ilgilenenlerin mutlaka görmesi gereken bir el kitabı niteliğindedir.

ESİN KAHYA